

PARLAMENT PRESENTACIÓ INVENTARI DEL PATRIMONI IMMATERIAL DE LES TERRES DE L'EBRE.

Comenius, un txec del segle XVI, mestre de mestres, va ser un impulsor dels llibres il·lustrats, de les il·lustracions com a recurs didàctic per a l'ensenyament. Considerava, amb bon criteri, que un dibuix, una imatge, ajudava a entendre allò que es volia explicar. El nom del pedagog m'ha vingut al cap perquè avui m'han convocat per parlar del patrimoni, i més en concret del patrimoni immaterial de les Terres de l'Ebre amb un temps adjudicat d'una brevetat que ens força al conceptisme i alhora a tirar pel dret.

En aquest sentit, l'espai de la presentació, aquest magnífic celler cooperatiu, esdevé la imatge perfecta, la il·lustració que demanava Comenius, per fer entendre, per fer-nos visible i viu el concepte de patrimoni. Si ens proposéssim fer un tuit, una piulada, podríem dir: El patrimoni immaterial de les Terres d'Ebre són les veus que avui ressonen en aquesta catedral del món rural, fruit del treball i de les il·lusions de generacions, passat i anhel de futur que es fonen en un espai magnífic i estimat.

En d'altres paraules i, si em permeten el joc, podríem reprendre les paraules de Bécquer i, simplement, afirmar tot contemplant aquestes voltes: celler! patrimoni ets tu.

Intentar avui fer una anàlisi de tot el nostre patrimoni, de què tenim i com el tenim i què hi podem fer i per a què. Ens portaria per camins que depassen el marc d'aquesta breu presentació. El que fem és en primer lloc felicitar-nos per la feina feta i apuntar només algunes reflexions sobre el patrimoni en un sentit ampli.

Felicitem tot l'equip de treball, tots els col·laboradors, les institucions que han fet possible l'inventari patrimonial que es presenta i reconeixem la qualitat de la feina realitzada durant dos anys, que ens ofereix un recurs important per entendre i ajudar a projectar les nostres comarques. Tenir a la nostra disposició un inventari de 100 referents del nostre patrimoni immaterial seleccionats, estudiats amb criteris sistemàtics i, amb un component que és decisiu, la participació dels protagonistes d'aquest patrimoni, és un motiu de justa i merescuda celebració.

El camí per tenir l'inventari que avui es presenta no ha estat fàcil. Forma part del llarg camí de reconeixement i valoració del patrimoni. Deixo ara de banda la història del

concepte que va anar emergint en el procés d'abandonament d'un món antic. Si la idea de paisatge es comença a concretar en les pintures que els mercaders residents a les ciutats encomanen per decorar uns habitatges allunyats dels entorns naturals, la idea de patrimoni s'associa també al risc d'una pèrdua. Pèrdua de referents que un món canviant pot destruir. El patrimoni va nàixer amb un deix romàntic i forma part del seu atractiu.

Amb uns referents més concrets, de la nostra història del patrimoni, i per ajudar a entendre el treball que avui glosso, remarco que la primera referència que trobem a la protecció explícita del patrimoni català, és a dir des d'un punt de vista normatiu, ens situa en els anys 30, en els temps de la República. Es concreta en la Llei, de 10 de desembre de 1931, sobre "alienació de béns artístics, arqueològics i històrics de més de cent anys d'antiguitat", i la Llei de 13 de maig de 1933, sobre defensa, conservació i acreixement del patrimoni històric artístic.

(No perdem de vista el número 3 perquè ens ajuda a recordar algunes dades) Passat el franquisme, la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català, fonamenta les accions en aquest àmbit, entre elles la confecció del patrimoni etnològic. El 2003 la UNESCO, en la convenció celebrada a París defineix el concepte que ens ocupa, el de *patrimoni immaterial*, com "els usos, les representacions, les expressions, els coneixements i les tècniques —juntament amb els instruments, els objectes, els artefactes i els espais culturals que els són inherents— que les comunitats, els grups i en alguns casos els individus reconeguin com a part integrant del seu patrimoni cultural".

El 27 de maig de 2013, en el marc de la 25ena Reunió del Consell Internacional de Coordinació del Programa L'Home i la Biosfera (MaB) de l'UNESCO, es va aprovar la declaració de la Reserva de la Biosfera de les Terres de l'Ebre (RdBTE) amb la candidatura EbreBiosfera i serà dins d'aquest marc de referència i amb la col·laboració de diverses entitats encapçalades pel Departament de Cultura que avui tenim a l'abast, com diu el text de presentació de l'inventari, un instrument "de dinamització cultural, econòmica i social de les Terres de l'Ebre".

Ja poden repicar les campanes: Les Terres de l'Ebre anem al davant d'altres llocs; ja tenim inventari. Però, com dèiem fa un moment, l'Inventari és un instrument que

utilitza el patrimoni. Potser per apuntar els usos, no seria balder fer alguna consideració sobre el concepte de patrimoni.

Com he de ser breu, només en faré tres de tipus general, teòric, i apuntaré algunes mesures concretes d'activació del nostre patrimoni. Entrar en la valoració dels elements del inventari, 100, o simplement fixar-nos en els àmbits que els agrupen, 7, desbordaria el marc de la sessió i de la bona voluntat esperable un diumenge de juliol cap al vespre. Citem però aquests àmbits perquè ajuden a situar la diversitat de referents que trobem en l'Inventari:

- 1- Activitats productives, processos i tècniques
- 2- Creences, festes, rituals i cerimònies
- 3- Tradicions orals, particularitats lingüístiques i formes de comunicació
- 4- Representacions, escenificacions, jocs i esports tradicionals
- 5- Manifestacions musicals i sonores
- 6- Salut, alimentació i gastronomia
- 7- Formes de sociabilitat col·lectiva i d'organització social

De cadascun dels àmbits en podríem destacar els més significatius per alguna o altra raó: El rall i la pesca d'aigua dolça i salobre, l'ofici de barquer, les festes amb bous, llegendes com les de la Cuca Fera o la Serena, el toc de campana o el del corn marí en el món fluvial, expressions populars com *xeic*, jocs populars com les birles, la morra o les curses de muletes, les bandes de música, les jotes, la clotxa o la cuina de l'arròs... Tot un patrimoni. D'aquesta riquesa, ara, només en voldria apuntar un camí que em sembla suggerent per aconseguir una renovada vitalitat, em refereixo a la hibridació amb altres manifestacions culturals o a processos d'artització. La tradició literària per exemple. Penso en com bona part del patrimoni immaterial referenciat es recrea en obres dels nostres escriptors, des de Francesc Vicent Garcia a Jesús Moncada, passant per Arbó o Bladé.

La literatura ens ofereix, entre moltes altres possibilitats, la recreació d'un món sense el qual el patrimoni actual perd bona part del seu sentit, remeto per citar algun text, l'evocació del món del delta a començaments del nou-cents. Després de recordar la profanació d'uns nínxols perquè es deia que els cadàvers d'uns emprenedors anglesos

havien estat sepultats amb les seues joies, Arbó, en un fragment memorable de *Terres de l'Ebre*, escriu:

Aquest record portà a la memòria de Joan la seva mare, ànima pietosa i senzilla, feta d'humilitats i sacrificis, que, horroritzada d'aquell sacrilegi, no cessava de pregar Déu que els preservés del càstig del Cel, que, segons ella, havia de caure necessàriament sobre tots. L'evocava, a la vora del foc, en les nits de tempesta, les nits ventoses i brúfoles favorables al caçador. El pare, aquelles nits, es vestia la gruixuda garibaldina de llana, s'enfonsava la gorra de pell de conill, amb orelleres, prenia l'escopeta i se n'anava a caçar pels estanys. Ells, aleshores, es quedaven tots sols a la masia; encenien el foc sota l'ampla xemeneia i, asseguts davant la flama, escoltaven la veu de la mare, que els referia històries del passat i velles llegendes, mentre a fora el vent batia contra portes i finestres i aixecava una remor profunda sobre el senillar. Eren els dies que, a l'hora de menjar, es reunien tots els germans amb el pare i la mare entorn de l'ampla taula familiar i es barallaven entre ells per qui tenia el plat més ple o la millor tallada, fins que feien enfadar el vell. Bastava aleshores una sola mirada d'ell perquè tots callessin a l'acte i agafés cadascú el seu plat i acabés de menjar sense gosar a penes alçar la vista.

Aquesta és una de les visions, d'un realisme tràgic, del món tradicional. Textos com el que acabo de llegir em permeten apuntar alguna reflexió sobre el concepte de patrimoni i l'ús que en podem fer per aconseguir una societat més pròspera i justa, potser més feliç, objectius que suposo que compartim.

El concepte de patrimoni conté en ell una paradoxa. Entre els objectius de l'inventari -i sovint quan parlem de patrimoni- trobem el terme *salvaguarda*, terme que remet a custòdia, a protecció, a manteniment. I la pregunta que plantejo, en relació al patrimoni immaterial és: Hem de mantenir com alguna cosa immutable, sagrada potser, tot allò que ens ve donat i que algú en algun moment eleva al rang de patrimonial? Poso per exemple la festa dels bous.

Com veuen la qüestió és problemàtica, però em serveix per situar el patrimoni en el que considero que és el lloc adequat, estimulants. *Sapere aude*, atreveix-te a saber deien els

il·lustrats. Penso que no ens podem quedar en la banal celebració, en el cofoisme més propi de la societat de consum desbocada, d'aquell anunci de cervesa que ens deia ple d'orgull manipulador “Que què tenim?” i ens passava pel davant un repertori patrimonial *mediterràniament* compartit.

El patrimoni és una construcció ideològica i només si en som conscients el podrem viure civilment, civilitzadament, si encara avui podem utilitzar aquesta paraula en un sentit renovadament positiu. Ja ens ho van dir, les paraules emmarquen el nostre món, ens el delimiten.

Entenem el patrimoni com a espai per al diàleg. D'aquí la paradoxa. El patrimoni possibilita trobar fórmules per anar més enllà de contraris. Trobem en la realitat dels patrimoni diversitat d'opòsits que es conjuminen i que volem en fusió i alteració creativa.

Volem un patrimoni poètic, en el sentit etimològic de la paraula *poiesis*, és a dir, creació. Com apuntàvem amb la proposta d'hibridació i artització, en la nostra contemporaneïtat hem de trobar nous sistemes, noves jerarquies que trenquin amb vells motlles classistes de l'art i de la cultura.

Entre la constel·lació d'antítesis que podríem establir en la paraula *patrimoni* n'esbossarem només dues: L'oposició entre tradicional- modern i entre local i global.

Comunament, el patrimoni immaterial s'associa a allò que és tradicional, que s'ha fet tota la vida o durant uns quants anys – cosa que li fa perdre valor, com si el criteri de la duració fos una garantia de valor- . En aquesta lectura, el patrimoni és una herència que ve del pare i que cal preservar. La tradició de vegades ha esdevingut ideologia, *tradicionalisme*, que convertia la tradició en norma, en principi de bondat en l'àmbit material i moral. El tradicionalisme, ha conduït sovint al fanatisme religiós i polític, no cal que ens hi esplaiem – recordem els nostres cabdills i bandolers carlins- o a la misèria material i sentimental. Recordo en aquest sentit, ja que som a Gandesa, l'enfonsament moral i econòmic que retrata Carme Meix a la seua obra *La dansada*, amb una família pagesa benestant que no sap entendre com l'ordre de l'antic règim va passant a la història.

Enfront del tradicionalisme va sorgir el mite de la modernitat, associat a la idea de progrés. En els temps de les avantguardes, el Futurisme proclamava que havíem arribat al promontori dels segles. Marinetti i Maiwakosky, futuristes, van acabar militant, respectivament en el feixisme i el comunisme. El mite del progrés va engendrar monstres. No entendre els canvis històrics condueix per exemple cap al retrat tràgic que ens feia Josep Termes a *Misèria contra pobresa. Els Fets de la Fatarella de gener de 1937*. En una escala global, encara avui el neoliberalisme beu en el mite del progrés indefinit, un fet que ens ajudaria a entendre el conflicte amb l'integrisme d'arrel islàmica.

Entre la tradició i la modernitat, una concepció dinàmica del patrimoni em sembla la més enriquidora. Cal superar els tradicionalismes rancis, però ens cal saber també que tot allò que no és tradició és plagi. Sempre partim d'alguna cosa que ens ve donada, però la nostra missió amb allò heretat és projectar-nos cap al futur. *Som el que serem*, ens diu una interessant traducció del Sermó del Sinaí. Com deia el poeta, hem d'unir passat i present per projectar-nos "M'exalta el nou i m'enamora el vell".

Cèsar Martinell, en la construcció d'aquest celler unia vells referents arquitectònics i noves perspectives constructives. Trobem així un clar exemple de la idea del patrimoni no només com a preservació immutable, sinó com a diàleg en el temps, possibilitat de relligar la tradició a una nova idea de modernitat, en un temps ple que uneix memòria i esperança, vitalment allunyat del buit sotmès a l'efímer. Entre el llegat convertit en museu, arxiu o inventari o el *presentisme* de l'era del buit, el patrimoni ens pot oferir una experiència de transcendència. És el que podem sentir per exemple en aquest espai patrimonial del celler de Gandesa. Hi ha el patrimoni material i unit a ell les mil i una vivències, relats de treball i de somnis, l'imaginari, l'immaterial del patrimoni.

El patrimoni també marca una contraposició entre espais. L'espai local, concret, particular i la dinàmica imperant de la globalització. Una visió estreta dels nostres patrimonis ens podria portar al particularisme eixorc, al replegament de la mirada centrada en el propi melic. L'embadocament davant de tot allò que ens ve de fora ens faria esclaus del consumisme i súbdits de l'estupidesa economicista, enxarxats en l'espectacle de la gran bombolla.

Aquí la proposta que ens sembla interessant, productiva és el concepte de *patrimoni localitzat*, és a dir el que ens interessa és el valor, múltiple, ric de sentits, d'una obra o una tradició, que s'encarna en un espai que el fa possible. M'explico a través d'un referents literaris, allò que dóna valor als relats d'Homer, Faulkner, Garcia Márquez o Jesús Moncada no és simplement la ubicació de les històries, però només la vivència autèntica dels espais concrets, les illes mediterrànies, el Mississipí, Macondo o Mequinensa, fa d'aquests patrimonis localitzats, obres d'interès universal. D'altra banda, només ho indico, tampoc hauríem de perdre de vista una altra perspectiva necessària: la capacitat de fer nostre, d'adaptar allò que ens apareix ara com un fet extern a la nostra identitat. Hem de ser *globals*, és a dir, treballar en la traducció als nostres àmbits de tot allò que va emergint. Només amb la regeneració ens projectem. Som terra de cruïlla, de fusions i no podem caure en paranys populistes que ens empobririen.

Per anar acabant, podem dir que el treballat inventari que avui es presenta és un bon estudi, una imatge elaborada del nostre patrimoni present i cal donar les gràcies a tots aquells que han fet possible que en puguem disposar. Caldrà continuar mantenir obert el catàleg, perquè, com hem intentat dir, el patrimoni no és un referent que pugui quedar dissecat com en el mostrari d'un entomòleg. No el podem tancar en cap vitrina, encara que sigui tan moderna com la pantalla d'un ordinador. Fer viure el patrimoni també comporta una acció política en el sentit ample del terme: D'una banda estudiar i definir els valors que li atorguem. En aquest sentit he apuntat les meues reflexions sobre la definició de patrimoni com a marc per al diàleg entre valors contraposats. Els nostres mestres de la cultura occidental ens van ensenyar que ens cal la reflexió, que va a repèl de la història. En un sentit més concret promoure un patrimoni de diàleg requereix d'accions concretes i d'uns compromisos socials, que també vol dir econòmics que facin possible el model de país que volem viure. El debat sobre polítiques concretes i sobre els pressupostos que hauríem de tenir si de debò considerem que la cultura ens és essencial i no un simple maquillatge per a dies festius ens desviaria del propòsit del tema que avui ens hem plantejat i sobretot del temps i de la paciència que preveiem.

Són moltes les accions que podríem fer pel patrimoni que avui es presenta. Per sort no partim del no-res i, gràcies al marc que ofereix el Pla de Gestió 2015-2023 de la Reserva de la Biosfera Terres de l'Ebre, aprofitem per divulgar les accions

consensuades.

1-Elaborar el catàleg patrimonial, tot considerant les diferents escales: local, comarcal i tot l'àmbit de la RdBTE.

2- Ampliar el catàleg de manifestacions culturals reconegudes i protegides a escala nacional i internacional.

3- Generar accions de promoció turística vinculades als temes artesanals, alimentaris i no alimentaris, com a atractiu singular de Terres de l'Ebre respecte altres destinacions.

4- Dissenyar i posar en funcionament itineraris de la memòria històrica.

5- Crear un arxiu oral o banc de memòria de la Guerra Civil que podria estar vinculat als espais interpretatius del COMEBE.

6- Fomentar tècniques i productes tradicionals en l'oferta gastronòmica i agroalimentària del territori.

7- Impulsar estudis dialectals en relació a aspectes encara poc coneguts.

8- Potenciar les diferents manifestacions vinculades a la literatura de l'Ebre i proposar rutes i espais literaris com a elements turístics de qualitat.

7- Valorar i potenciar les manifestacions festives i tradicionals.

Tenim, si entre tots som capaços de prendre decisions, un camí que volem profitós i socialment enriquidor.

Gràcies a tots plegats pel treball fet i endavant.

Josep-Sebastià Cid Català

9 de julio de 2017.